

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ЮБИЛЕЙНО ИЗДАНИЕ

50 ГОДИНИ ФИЗИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
ANNIVERSARY EDITION

50 YEARS FACULTY OF PHYSICS

КАТЕДРА „АСТРОНОМИЯ“ – ГОДИНИ НА РАСТЕЖ

ВАЛЕРИ ГОЛЕВ¹, АНТОАНЕТА АНТОНОВА¹, ЛЮБОВ ФИЛИПОВА²

¹ Катедра „Астрономия“

² Национален политехнически музей, София

ЗАКОНЪТ ЗА ВИСШЕТО УЧИЛИЩЕ ОТ 1894 Г.

Преди 120 години, на 24 декември 1894 г., тогавашният титуляр на Министерството на просвещението Константин Величков подписва нов Закон за Висшето училище, „вотиран и приет в първата редовна сесия на VIII обикновено народно събрание и утвърден с височайши указ от 20 декември 1894 г. под брой 205“ [1]. Чрез този закон преподавателите във Висшето училище стават вече професори (редовни и извънредни) и доценти, а учениците – студенти. За първи път се обособяват и три факултета на Висшето училище, ръководени от декани. Един от тези факултети е Физико-математическият. Той е наследник на открития още през втората учебна година от съществуването на Висшето училище (1889–1890) Физико-математически отдел. В правилника за приложението на Закона, утвърден с указ от 17 октомври 1896 г., за пръв път се използва и терминът „катедра“ (параграф 46): „От науките на всякой факултет и на техните разклонения заедно се образуват такива отдели, които по своята важност за целта на училището

За контакти: Валери Голев, Катедра „Астрономия“, Физически факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, 1164 София, бул. Джеймс Баучер 5, E-mail: valgol@phys.uni-sofia.bg

изискват по-самостоятелно положение в учебния план, тия отдели съставят катедри, които се определят поименно от факултетните съвети и се представят на утвърждение в академическия съвет“ [2]. В новия Физико-математически факултет се появяват официално катедрите по експериментална физика и по астрономия.

Пак в този правилник (параграф 66) се уреждат към Висшето училище „особени научно-помагални институти“. Един от първите (още от 1897 г.) е физическият институт, в който са включени лабораторията по експериментална физика, кабинетите по физика, астрономия и метеорология и строящата се астрономическа обсерватория. През 1910 г. се обособява и отделен астрономически институт.

В отчета на Висшето училище за 1902/3 учебна година четем: „Един от най-важните принципи, прокарани в правилника, е пълната вътрешна автономия на Висшето училище. Друг също тъй важен принцип е свободата на учението. Под крилото на тия два принципа училището пробира и усъвършава своя персонал, развива преподаванията по отделни катедри, представя на студентите избор на разни специалности и възможност за участие в преподавания на разни факултети.“ [3]

С новия закон от 1904 г. Висшето училище става вече Софийски Университет.

ПРОФ. МАРИН БЪЧЕВАРОВ, ОСНОВАТЕЛЯТ

Един от новите редовни професори е Марин Бъчеваров (1859–1926), титуляр на катедра „Астрономия“. Завършил е Физико-математическия факултет на Московския университет като стипендиант на Българското правителство. На 15 февруари 1892 г. Министерството на народното просвещение „с приказ под No. 113 ... назначава първостепенния учител при Софийската Класическа и Реална гимназия Марин Бъчеваров за извънреден преподавател по астрономия ... с вознаграждение по десет (10) лева на лекция“ [4], а от 1893 г. той е редовен преподавател.

М. Бъчеваров започва да чете първия курс по астрономия през пролетта на 1892 г. Запазено е литографско издание на лекциите по астрономия на проф. М. Бъчеваров от 1894/5 г., което съдържа разделите сферична астрономия, планети и небесна механика. През 1897 г. общият курс по астрономия е разделен на четири самостоятелни курса: сферическа астрономия, практическа астрономия, небесна механика и астрофизика. От 1904 г. те са събрани в два курса: по сферическа и практическа астрономия и по теоретична астрономия [5].

Преподавателската дейност на проф. Бъчеваров не се ограничава само с астрономията. Още от създаването на Физико-математическия отдел във Висшето училище се води курс по експериментална физика. За кратко той е четен първо от Емануил Иванов (1889/90), а после от д-р Герчо Марковски (1891/2) и от М. Бъчеваров (1892/3–1898/9). Д-р Г. Марковски и М. Бъчеваров четат курса заедно с Порфирий Бахметъев, титуляр на Катедрата по експериментална физика. Освен курса по физика, М. Бъчеваров чете също и курс по метеорология (1898/9–1905/6) [6].

В годишния си рапорт за учебната 1893/94 г. ректорът Емануил Иванов отбелязва, че (по-долу цитираме по [2]): «„Някои от кабинетите са достигнали едно истинско университетско развитие“. На първо място той поставя физическия кабинет и физическата лаборатория. „Със своята неуморна деятелност и с голямата любов, с която работят по предмета си двамата преподаватели по физика, г.г. Бъчеваров и Бахметъев, са докарали преподаването на физиката и практическите упражнения по този предмет до едно положение, което прави чест на заведението ни“».

Проф. Бъчеваров има завидна учебно-научна организационна и административна активност. Пет пъти е бил декан на Физико-математическия факултет (1897/8, 1901/2, 1904/5, 1911/2 и 1914/5) и два пъти ректор: веднъж на Висшето училище (1895/6) и още един път на Университета (1904/5). Вторият му мандат всъщност е по заместване – през юни 1904 г. за ректор е избран проф. Георги Златарски, но Министерството утвърждава избора му само до 1 октомври, когато според новия закон за Университета би следвало да има нов избор. Преподавателите обаче не се съгласяват с това решение и не провеждат такъв избор. Така ректорските задължения се изпълняват от проректора проф. Бончо Боев, но само до 17 ноември 1904 г., когато той заминава в чужбина. До края на мандата по правилник функциите на ректор се падат на проф. Бъчеваров, който дотогава е декан [1].

Проф. Бъчеваров е дългогодишен член на Висшия учебен съвет при Министерство на просвещението и негов подпредседател през първия му мандат (1895–1897). Председателствал е комитета „Българско Отечество“ и е участвал в решаването на множество училищни и културни въпроси в младата тогава държава. Като член на Метрологичната комисия при Министерство на търговията, промишлеността и труда (която отговаря за съхранението на еталоните на метъра и килограма, получени от Международното бюро за мерките и теглиликите в Севър, Франция) участва в създаването на метрологичната нормативната база на държавата. Член е на Техническият комитет при Географския институт.

Проф. Бъчеваров също е и един от основоположниците на метеорологичните и геофизични наблюдения в България. През 1887 г. той основава в Софийската класическа гимназия първата действаща българска метеорологична станция. Там извършва и първите геомагнитни измервания в България. Автор е на първия научен труд по климатология.

Мандатът на проф. Бъчеваров като ръководител на Катедрата е прекъсван за периода на университетската криза от 11.06.1907 г. до 31.01.1908 г., когато цялото университетско тяло е уволнено [1, 2]. Тогава по линия на „алтернативния университет“ за извънреден професор по астрономия е назначен до тогавашният асистент по математика Никола Стоянов (1874–1967). Той обаче не е чел лекции, а е бил командирован във Франция и Германия. Два пъти след това той е назначаван за редовен доцент по астрономия – през 1920 г. и 1926 г., но не е заемал длъжността (вероятно поради високите постове, които тогава е имал в българската банкова система). Той е автор на първия съвременен астрономичен труд от българин, печатан в чужбина. Става дума за статията „Exposé de la méthode de M.C.Glasenapp pour la réduction des observations des satellites de Jupiter“, публикувана през 1903 г. в *Annales de la Faculté des Sciences de l'Université de Toulouse*, 2-e serie, t. V, pp. 157–196.

УНИВЕРСИТЕТСКАТА ОБСЕРВАТОРИЯ

С обособяването на Катедрата по астрономия през 1894 г. настъпват съществени промени в нейната материална база и в количествено, и в качествено отношение. В инвентарната книга (тя се води още от 1890 г., когато в нея са вписани първите два уреда) се забелязва постоянен ръст. Ако през 1891 г. уредите са 6, през 1892 г. – 10, през 1893 г. – 20, и през 1894 г. – 27, то през 1895 г. те са вече 37, през 1896 г. – 48, а през 1897 г. – 62 [7].

Но най-голямата придобивка на Катедрата е новата Астрономическа обсерватория. Тя е създадена с държавна субсидия и с дарения от Столичната община, княз Фердинанд и Парижката обсерватория. Открита е през 1898 г. [7]. Добре позната като архитектурен силует в Борисовата градина, Университетската астрономическа обсерватория е първата сграда, построена специално за нуждите на Университета – почти 30 години преди полагането на основите на днешния Ректорат. За нея е писано доста в специализираната периодика (вж. напр. [8, 9, 10 и 11]).

За първи път думата „обсерватория“ (употребена в множествено число) се появява в протоколната книга на Академичния съвет на Висшето училище през 1897 г. Според гл. II, § 3, т. „а“ от проекта за Правилник на институтите при Физико-математическия факултет от 4 април 1897 г., Физическият институт „обема лабораториите, кабинетите и обсерваториите по физика, метеорология и астрономия“. Това изяснява първоначалния замисъл за отпуснатия в Борисовата градина терен – там да се обособят метеорологичните, магнитните и астрономическите наблюдения.

Най-ранният документ, свързан с изграждането на Астрономическата обсерватория, се открива в Протоколната книга на Софийското градско кметство. С протокол № 55/1.IX. 1897 г. общинската управа, в присъствието на кмета Димитър Яблански, дава разрешение за отпускане на терен в Бори-

совата градина за строеж на обсерватория: „Уважи се искането на Ректора на Висшето училище, изложено в писмото му от 23 август т.г. под № 1421 и Съвета реши: отстъпя се даром на Висшето училище в София 600 кв. м. градско място в Княз Борисовата градина за построяване върху него на училищна обсерватория“ [12].

Очевидно строежът започва веднага, тъй като след по-малко от 3 месеца, през ноември 1897 г., постройката на големия купол е вече напреднала. В архива на проф. Бъчеваров съществуват две чернови на негови писма до ректора (от 10 и 14 ноември 1897 г.), от които става ясно, че големият купол, предназначен за току-що доставения 6-инчов екваториал Grubb, не е довършен и настоячиво се иска неговото покриване, за да не остане скъпият инструмент без защита от зимните стихии. Пак тогава е построена и сградата с часовника (т. нар. „стара сграда“), за която съществува предположение, че е правена по типов проект за гарова постройка.

Към обсерваторията е придадена съществуващата още от 1894 г. библиотечна сбирка по астрономия [13]. Изборът на книги за тази сбирка, както и за другите библиотечни фондове, се предоставя на преподавателите [2]. Тя прераства в библиотека по астрономия, която в края на съществуването си се намираше в таванския етаж, под „барабана“ на сегашния Химически факултет. В нея можеше да се видят от първия им том такива фундаментални за съвременната астрономия издания, като *Astrophysical Journal*, *Astronomical Journal*, *Publications of the Astronomical Society of the Pacific* и др. За съжаление, след сливането на фондовете на библиотеката в края на 80-те години на миналия век с фондовете на централната Университетска библиотека тя се обезличи и загуби значението, което имаше по-рано за преподавателите и студентите.

Обсерваторията е била обзаведена с множество модерни за времето си астрономически инструменти (зенитни и меридианни телескопи и кръгове, астрономически часовници и др. инструменти за определяне на точното време, звездни карти и атласи), голяма част от които сега имат музейна ценност и се пазят в специална сбирка на Националния политехнически музей в София. Те са част от неговата постоянна експозиция, където могат да се видят и досега. Там се намира и предадената на Висшето училище още през 1892 г. от Българското книжовно дружество зрителна тръба на д-р Петър Берон, която е първият телескоп, използван за обучението по астрономия. Точно тази зрителна тръба, произведена в Мюнхен през втората половина на XIX в. от фирмата „Merz“, е изобразена на днешните банкноти от 10 лв.

Създаването на Астрономическата обсерватория е значително постижение за Висшето училище и българската наука в края на XIX в. Това е първият и за дълго време единствен строеж, предприет от него. До 1961 г., когато е открита Народната астрономическа обсерватория с планетариум в Стара Загора, тя е и единствената астрономическа обсерватория на България.

Университетската астрономическа обсерватория, януари 2015 г.

ПЪРВИТЕ АСИСТЕНТИ

Първият, поканен от проф. Бъчеваров за асистент по астрономия (и то още преди да завърши обучението си във Физико-математическия факултет), е Никола Апостолов (1874–1930), който приема предложението. Неизвестно защо обаче след дипломирането си през 1900 г., Н. Василев вместо да избере университетското поприще, става за една година щатен стенограф в Народното събрание (той е ученик на създателя на българската стенография Антон Безеншек). А в началото на учебната 1901/2 г. по препоръка на проф. Емануил Иванов той постъпва като преподавател във Военното училище и в продължение на близо двадесет години води курсовете по физика, аналитична и експериментална механика, електротехника, висша математика, аналитична геометрия, дескриптивна геометрия и стенография [14].

От 1901 г. до края на 1903 г. в Обсерваторията работи първият асистент по астрономия Йордан Ковачев (1875–1934). Той не успява да се сработи с проф. Бъчеваров и развитието му тръгва в друга посока. Специализира геодезия в Париж. Става хоноруван професор по математическа география (1917) и редовен професор по геодезия и културна техника в Агрономо-лесовъдския факултет (1924). Творчеството му е изключително плодотворно и включва над 150 работи в областта на астрономията и геодезията. Повечето от тях са научно-популярни статии и книги. Написва първия университетски учебник по астрономия, който е издаден през 1932 г. и е предназначен за студентите по география [15].

От септември 1904 г. до 1914 г. асистент в Катедрата е бъдещият акад. Кирил Попов (1880–1966), световно известен математик и небесен механик. От 1906 до 1909 г. той е командирован от проф. Бъчеваров за специализация в обсерваториите на Хайделберг, Ница и Париж. В Сорбоната и в Колеж де Франс в Париж слуша лекции по математика и небесна механика. Той е първият български доктор по астрономия, защитил във Фран-

ция под ръководството на великия Поанкаре (негов последен докторант). Той прави първата съвременна научна публикация с оригинален принос по астрономия, написана на български и отпечатана в България. Тя е озаглавена: „Една метода за определяне хелиографичното положение на слънчевите петна“ [16]. Негови са и едни от първите у нас научно-популярни публикации по астрономия.

През 1914 г. К. Попов е избран за доцент при Катедрата по диференциално и интегрално смятане, през 1920 г. – за извънреден професор, а през 1922 г. – за редовен професор, завеждащ Катедра по диференциално и интегрално смятане, която ръководи 30 години. Научните трудове на проф. Кирил Попов засягат проблеми от областта на математическия анализ, астрономията и небесната механика, външната балистика, термодинамиката и геофизиката.

В спомените си акад. Наджаков пише: „При Кирил Попов, който беше първокласен научен ръководител, израснаха най-много и най-бързо млади научни кадри“ [17]. Сред тези кадри акад. Наджаков посочва двама бъдещи академици – математикът Никола Обрешков и астрономът Никола Бонев. Характерен е възгледът на Кирил Попов за това, какво значи да се грижиш за научното израстване на по-младите си колеги: „Като съм се грижил за другите, аз не съм забравял, че не бива да се кича с чужди успехи, и гледах аз лично да имам един научен актив, който надхвърля обикновените изисквания, като публикувам работи, които задоволяват, мерени с европейски мащаб“ [18].

От 1924 г. до деня на преждевременната си смърт в Катедрата по астрономия е асистент Венцеслав Черноколев (1896–1927), завършил с *licencié des sciences* в Париж през октомври 1923 г. Преди смъртта си той завещава спестяванията си от 25 000 лв., предвидени за специализацията му в чужбина, за създаване на дарителски фонд, подкрепящ най-добрите постижения в областта на астрономията [19]. Предназначението на фонда е на всеки три години от лихвите му да се дава премия на най-добрите отпечатани трудове по астрономия и геодезия (за информация тогава нашата катедра официално се е именувала Катедра по астрономия и геодезия). Този фонд е действал до края на 40-те години на XX в. и си остава единственият в историята на България, посветен на астрономията.

От 1927 г. в Катедрата е назначен за асистент Димитър Дудулов (1894–1980), който преди това, в периода 1920–22 г., е асистент в астрономическия отдел на Географския институт. Специализира в Париж и Брюксел през учебната 1930/31 г.

От 1.12.1928 г. останалата без титуляр Катедра по астрономия се поема неформално от асистента на Кирил Попов и също бъдещ академик, Никола Бонев (1898–1979), избран тогава за редовен доцент.

КАТЕДРАТА ПРИ ПРОФ. НИКОЛА БОНЕВ

След смъртта на проф. Бъчеваров курсовете по теоретична и сферична астрономия и небесна механика се четат от бъдещите академици Кирил Попов и Никола Обрешков.

Проф. Кирил Попов осигурява възможността на своя асистент в Катедрата по висша математика, Никола Бонев, да замине за Франция като специализант в Сорбоната и наблюдател в Парижката обсерватория (1922–1924) и в Германия (1926–1928), където защитава докторска дисертация. В спомените си Кирил Попов пише: „След първите парижки лекции бях поканен да гостувам с лекции в Берлинския университет. ... На встъпителната лекция присъства почти целият факултет. Тук за втори път се срещнах с проф. Айнщайн. ... Преди да започна лекцията, имах продължителен разговор с проф. Лудендорф (директор на астрономическата обсерватория – б.а.), който се заинтересува от състоянието на астрономическата наука в България. Казах му между другото, че в този момент като стажант в парижката обсерватория работи моят асистент Никола Бонев. ... Лудендорф ми съобщи, че той разполага в момента с кредит за един научен сътрудник и че е готов да приеме Н. Бонев. ... Тъй той можа да прекара две години в Берлин, да подготви докторска теза и да се завърне подготвен да заеме Катедрата по астрономия в Софийския университет (която след смъртта на проф. Марин Бъчеваров беше останала свободна и аз четях временно лекции по небесна механика). ... Освен мен Бонев е може би професорът от университета, който е имал най-много време (пълни четири години) да се готви в чужбина за катедрата, която заема“ [18].

От 1932 г. Н. Бонев е извънреден професор, а от 1937 г. – редовен професор и формален титуляр на катедра „Астрономия“. През учебната 1934/5 г. е декан на Физико-математическия факултет. През 1948 г. става член-кореспондент на БАН, а през 1977 – редовен член на академията. Чете лекции по сферична астрономия, теоретична астрономия и астрофизика, за които е написал съответните учебници, издавани многократно [18]. Освен тези лекции, за студентите от другите факултети той въвежда курсове по геодезия (1931), висша геодезия (1940) и чете курс по „чертане на планове“ (1935/6) [5]. Н. Бонев е един от инициаторите за самостоятелен учебен предмет „Астрономия“ в средните училища и в съавторство с Р. Андрейчин издава още през 1945 г. учебник по този предмет.

С указ 133 от 1 януари 1942 г. Астрономическата обсерваторията става Централа за точното време в България и започва по 8 часа дневно при запитване по телефона да дава точното време на държавни учреждения (радио, телеграфи, железници и т.н.) и на частни лица. Телефонът е обслужван от

две госпожици, назначени като лаборант и надничарка. Например според отчета за 1942/3 г. те са отговорили на 29 670 запитвания, средно по около 80 на ден (!). Свръвяването на времето се извършва по меридианни наблюдения и по часови сигнали, излъчвани от водещи световни обсерватории и получавани с радиоприемника на Обсерваторията. Централата за точно време не преустановява дейността си и по време на евакуацията от януари до ноември 1944 г., когато персоналът с част от уредите се евакуира в гр. Калофер.

Астрономическата обсерватория изпълнява функциите на Централата за точно време близо 45 години. През 1948 г. тя е свързана с Радио София, което всеки ден в 9, 12 и 18 ч. излъчва в ефир шест сигнала – звукът от отмерването на секундите на основния часовник „Рифлер 53“ [9]. През 1979 г. този часовник е заменен с кварцов, а излъчването на сигналите от Обсерваторията продължава до 1986 г., когато службата за точното време е поета от Централната лаборатория по метрология.

През 1941–1942 г. проф. Бонев разширява обсерваторията в Борисовата градина и построява т. нар. „нова сграда“ заедно с още един купол. Строежът е по планове и под ръководството на арх. Фетваджиев от Министерство на благоустройството. Над входната врата на новата сграда по идея на проф. Бонев е поставен малък барелеф с изображение на Урания – музата на астрономията. За благоустрояването на терена проф. Бонев се възползва и от предприетата от кмета, инж. Иванов, украса на столичните паркове и градини със скулптури. В двора на обсерваторията се изгражда малък басейн, а Столичната община безплатно изработва и поставя бронзова скулптура на дете, седнало върху земното кълбо и държащо в ръцете си звезда, от която водната струя излиза като опашка на комета. Композицията е дело на общинския скулптор Васил Зидаров и е по идея на проф. Бонев – тя символизира детската възраст на човечеството спрямо Космоса. Така се получава окончателният архитектурен изглед на Университетската астрономическа обсерватория, който виждаме в Борисовата градина и днес.

Но проф. Бонев има и по-големи амбиции. В писаното от него по това време „Изложение върху необходимостта от издигането на Астрономическата обсерватория на нужната висота“ (одобрено от Академичния съвет на Университета на 25 февруари 1942 г.) за Обсерваторията в София се иска телескоп-рефрактор с диаметър на обектива 400 mm и меридианен кръг 190 mm. За бъдещия клон на Обсерваторията извън София, в който да се провеждат астрофизически проучвания при по-добри атмосферни условия, Н. Бонев предвижда 1 m рефлектор и още един 400 mm астрограф. Паричното изражение на проекта е 25 млн. лв. В същото изложение четем: „Стига се е говорило за „бедност“ на държавата! Стига сме култивирали чувство за малоценност у нас! Трябва най-после да се създаде нещо достойно за България ... Ние трябва да достигнем и надминем поне нашите съседи и както имаме една Съдебна

палата, един Народен театър, една Народна банка, каквито не всички страни имат, така можем да имаме и трябва да имаме една достойна за нас и за нашето централно място на Балканите, средно обзаведена Астрономическа обсерватория ... Не можем и не трябва да казваме, че България съществува само от 60 години и че е още рано да се мисли за обсерватория. България съществува вече от 60 години и дори е малко позакъсняла в това отношение. Един Университет, един Народен театър, една Народна библиотека, една относително добре обзаведена обсерватория и др. са външните признаци на културната висота на един народ“.

Изложението има последици. По линията на т. нар. „глобална сделка“ с Германия за следвоенни компенсации през 1942 г. на Университета е разрешен кредит от 22 млн. лв. за доставката на астрономическа техника от германските заводи след войната. Бонев влиза във връзка със заводите „Цайс“ и „Аскания“, но... „Протаканията на немците, които изглежда предвиждаха тогава бъдещия ход на военните и политическите събития, осуетиха осъществяването на този проект“ – ще напише проф. Бонев в отчета си от 1950 г. и ще се опита да ангажира новата власт в държавата с идеята си за модерна обсерватория.

Акад. Бонев остава повече от 40 години начело на българската астрономия и не забравя идеята си, цитирана по-горе. Още през 1952 г. той основава сегашния Институт по астрономия при БАН (тогава Секция по астрономия на Физическия институт към БАН). Той е негов директор до 1973 г., когато на този пост го наследява проф. Николов (до 1977 г.). Акад. Бонев има решаващ принос за излязлото през 1967 г. постановление на Министерския съвет за създаването на най-модерната в нашата страна Национална астрономическа обсерватория в Рожен, с което мечтата му за „една относително добре обзаведена обсерватория“ се сбъдва. Националната обсерватория действа от 1979 г. и е открита официално през март 1981 г.

През 1957 г. проф. Бонев организира наблюдението на изкуствени спътници от България, учредява Българското астронавтическо дружество и години наред е негов председател. Два месеца преди изстрелването на първия изкуствен спътник АН на СССР отправя въпрос към БАН, дали България може да организира станция за наблюдение на изкуствени спътници на Земята (ИСЗ). Отговорът е положителен и още през октомври 1957 г. Н. Бонев организира в Астрономическата обсерватория „централна станция за наблюдения на ИСЗ“. Привлечени са всички астрономи от Катедрата и от Секцията, както и „студенти физици, които ентузиазирани бдят по цяла нощ и наблюдават спътниците от терасата на обсерваторията.“ Това е една от първите станции, извън територията на СССР, а нейните точни наблюдения са отличавани многократно. По-късно станцията е изнесена в района на Плана планина, където атмосферните условия са по-подходящи за наблюдения.

АСИСТЕНТИТЕ НА НИКОЛА БОНЕВ

Асистенти на проф. Бонев през годините са:

1. Разум Андрейчин (1911–1997), асистент в Астрономическата обсерватория от 1941 до 1946 г. Докторант на проф. Наджаков, Разум Андрейчин работи под негово ръководство седем години и подготвя дисертация на тема: „Върху произхода на електродвижещата сила при фотоволтаичните ефекти“, която защитава успешно през 1940 г. Рецензенти са доц. Елисавета Карамихайлова и проф. Никола Бонев. За устен изпит е зададена темата „Съвременното състояние на въпроса за еволюцията на звездите“ [21]. Той прави в обсерваторията първите фотоелектрични наблюдения в България (най-модерен и все още слабо разпространен метод за астрономическа фотометрия по това време). От 1947 г. Р. Андрейчин е доцент, а от 1961 г. – професор. Неговата съпруга Стела Андрейчин става доброволен асистент в Астрономическия институт през 1943 г.

2. Малина Попова (по баща Малчева, 1922–2011). Още докато е студентка 3 курс (през 1943 г.) проф. Бонев ѝ предлага след завършване на следването да стане негов асистент и през 1945 г. тя заема тази длъжност. В продължение на 8 години тя води упражненията по сферична и теоретична астрономия на студентите по физика и математика. Успоредно с това се занимава с научна дейност и на 1 юли 1949 г. става първият астроном, защитил докторска дисертация в България, и пръв теоретик в областта на физичните науки, подготвен в Университета. Тя работи три години под ръководството на проф. Бонев на тема: „Изследвания върху определянето на посоката на меридиана и други сродни проблеми“ и защитава през 1949 г. За рецензенти са избрани проф. Кирил Попов и доц. Елисавета Карамихайлова. Тема за устния изпит е „Приносът на атомната физика за изясняване състава и състоянието на звездите“. М. Малчева е последният доктор на физичните науки по действащия дотогава закон [21]. Тя става първият научен сътрудник в новосъздадената Секция по астрономия, където преминава по-нататъшната ѝ кариера.

3. Ангел Бонов (1926–1985), асистент от 1946 г. От 1962 г. е старши научен сътрудник II степен, а през 1968 г. е избран за доцент. Популярна е неговата книга „Митове и легенди за съзвездията“, преведена на няколко езика и претърпяла редица издания. През 1954 г. проф. Бонев инициира издаването на ежегоден „Астрономически календар“ на Обсерваторията в София, наречен първоначално „Годишник на Астрономическата обсерватория“. Този календар се издава и досега от Института по астрономия при БАН. Доц. Бонов е редактор и отговорен редактор на изданието от самото начало до смъртта си. Както пише самият той през 1980 г., „Основната цел на Астрономическия календар на Обсерваторията в София е да задоволи интереса към астрономическите явления и постиженията на астрономията на най-широките слоеве на нашия народ, на учениците, студентите и младежите.“

4. Последният асистент (от 1953 г.) на проф. Бонев е Никола Николов (1930–2013), който поема Катедрата след неговото пенсиониране и я ръководи до 1989 г.

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ ПО АСТРОНОМИЯ

Никола Бонев ръководи катедрата до 1966 г. През 1967 г. го замества избраният през 1966 г. за доцент Никола Николов (професор от 1978 г.). Проф. Бонев е инициатор, а проф. Николов – създател на специализацията по астрономия при Физическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, приела първите си студенти през 1965 г. [10]. Преподаването на астрономия се осъвременява с акцент върху астрофизиката, въвеждат се редица нови курсове, като „Обща астрономия“, „Практическа астрофизика“, „Обща астрофизика“ (четени от проф. Николов), „Звездна астрономия“ (четена от първо от Н. Николов, а след това от доц. Русчо Русев) и „Физика на Слънцето“ (четен от доц. Ангел Бонов).

Проф. Никола Николов (вляво) и акад. Никола Бонев 1971 г.

Това има дълговременни последици за българската астрономия. Възпитаници на специализацията са на практика всички астрономи, работещи в Института по астрономия на БАН, в Националната астрономическа обсерватория, в Катедрата по астрономия, в Народните астрономически обсерватории и планетариуми. Преминала през различни форми, тази специализация съществува и сега в рамките на бакалавърската програма по специалността „Астрономия, метеорология и геофизика“ и на магистърската програма „Астрономия и астрофизика“ на Физическия факултет. Десетки наши възпитаници (дипломанти и докторанти) представят достойно Катедрата и специа-

лизацията в редица най-престижни научни и учебни заведения по целия свят (Харвардският университет и Институтът за космическия телескоп Хъбъл в САЩ са най-добрите примери).

От създаването на специализацията минаха вече 50 години. Подробностите по нейното развитие и развитието на Катедрата в зрелия ѝ период заслужават отделна статия, която предстои да бъде написана.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Алманах на Софийския университет 1888–1928, Университетска библиотека No.91, 1929.
- [2] Арнаудов, М. История на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през първото му полустолетие 1888–1938, Университетска библиотека No.201, 1939.
- [3] *Годишник на Софийския университет*, том I, 1904–1905, Официален дял.
- [4] Държавен архив – София, фонд 994к, оп. 2, а.е. 196, л.1–46.
- [5] Kamisheva, G., A. Vavrek. *Bulgarian Journal of Physics*, 2000, **27**, No. 4, 59–62.
- [6] Камишева, Г., А. Ваврек. В: Сборник доклади на XXVIII Национална Конференция по въпросите на обучението по физика, 11–14 май 2000, Свищов, с. 334–337.
- [7] *Калканджиев, В., Д. Калканджиева. Българският университет и науката, Том I. Висшето училище в София, София, 2014.*
- [8] Бонев, Н. В: *Астрономически календар за 1969, 1968.*
- [9] Бонов, А. В: *Астрономически календар за 1981, 1980, стр. 94–96.*
- [10] Николов, Н. В: Сборник с доклади, изнесени на научна сесия, посветена на 100 годишнината от основаването на АО но СУ „Св. Климент Охридски“, 1996, с. 3–8.
- [11] Иванов, Г. *Светът на физиката*, 1999, кн.1, стр. 56–58.
- [12] *Държавен архив – София*, фонд 1к, оп.2, а.е.74, л. 85–86.
- [13] *Ангелова, А. Библиотека*, 2014, год. XXI (LX), No.1, стр. 83–90.
- [14] *Велчев, П. Понеделник*, 2006, год. 9, бр. 11/12, стр. 57–64
- [15] *Ковачев Й. Астрономическа география*, Университетска библиотека No.111, 1932.
- [16] *Попов, К. Годишник на Софийския университет*, том I, 1904–1905, стр. 183–186.
- [17] *Наджаков Г. В: Спомени за университета*, том I, 1986, *Университетско издателство.*
- [18] *Попов, К. Автобиография, Университетско издателство, София, 1993.*
- [19] *Дарителството (енциклопедия)*, том I, София, 2000, стр. 101.
- [20] Иванов, Г. *Светът на физиката*, 1999, кн.4, стр. 299–302.
- [21] Vavrek, A., G. Kamisheva. In: *Proceedings Supplement of Balkan Physics Letters*, 1997, **5**.